

Heidegger og kunst-tingene

Ja, han går så langt som til å hevde at kunsten dør hvis den kun skal ha som oppgave å gi kjappe opplevelser. Opplevelsen absorberer oss, snarere enn å stoppe oss.

Søndag 3. desember 2000 12:03,
oppdatert 3:10

I 1950 publiserte Martin Heidegger et beskjedent, lite skrift med tittelen «Kunstverkets opprinnelse». Der hevder han innledningsvis at «Kunstverk er noe alle og enhver er kjent med. Bildet henger på veggen som et jaktgevær eller en hatt. Et maleri, f.eks. van Goghs maleri av et par bondesko, vandrer fra den ene utstillingen til den andre. Verkene fraktes omkring akkurat som kull fra Ruhr-distriktet og tømmeret fra Schwarzwald. Under felttoget lå Hölderlins hymner pakket ned i ryggsekken sammen med pussetøyet. Beethovens kvartetter ligger i forlagshusenes lagerrom liksom poteter i kjelleren.» Hva er det han mener med dette? Har ikke kunsten en egenverdi som skiller det fra poteter, tømmer og pussetøy? Til tross for at Heidegger nok mener at det er et visst skille mellom ting som er kunstverk og ting som ikke er det, så representerer denne uærbødige beskrivelsen et forsøk på å bryte løs fra et bestemt syn på kunsten.

På et tidspunkt i europeisk kulturhistorie da kunsten nesten utelukkende ble oppfattet som kunstnerens private uttrykk, og kunstverket for de fleste kun kom i betraktning som gjenstand for opplevelse, insisterer Martin Heidegger på at vår omgang med kunstverkene kan og må lære oss noe om virkeligheten. I motsetning til den tradisjonelle estetikken er Heidegger ikke opptatt av kunsten som et interessant kulturelt fenomen, men kunsten for så vidt som den på en særegen måte er i stand til å formidle de mest verdifulle og høyeste forestillinger vi kan gjøre oss om verden og oss selv. Hva skulle det være ved kunsten som setter oss i stand til det?

Det har blitt hevdet at uansett hvor mye en filosof skriver og foreleser, uansett hvor mange temaer han eller hun forholder seg til, er det vanligvis bare ett problem som gjennomgående er denne filosofens hovedanliggende. Dette er i høyeste grad tilfellet med Heidegger, og det grunnleggende problemet som han befatter seg med, er spørsmålet om det å være, eller som filosofene gjerne kaller det: spørsmålet om væren.

I 1927 publiserte Heidegger sitt hovedverk «Væren og tid», et av det 20. århundres mest betydningsfulle filosofiske verk. Målsetningen med dette verket var nettopp å undersøke dette værens-spørsmålet, og for å gjøre det fant han det nødvendig å diskutere hva som karakteriserer menneskets eksistens. Problemet med en slik undersøkelse er at vi mennesker er så absorbert i verden rundt oss at vi ikke enser oss selv. Noe må simpelthen stoppe oss. Noe må tre frem som umedgjørlig og nekte mennesket å forsvinne inn i den daglige selvfølgelighet.

I «Væren og tid» fremhever Heidegger at dette skjer når verden rundt oss bryter sammen, ikke opptrer som forventet, eller, på tilsvarende måte, når vi selv bryter sammen i angst. I slike situasjoner settes vi i stand til å reflektere over hva det vil si å være. Et par år senere trekker Heidegger frem en annen type situasjon som kan stoppe oss, nemlig kjedsomheten; et tema som filosofen Lars Svendsen nylig har gitt en glimrende fremstilling av.

På midten av 1930-tallet holder Heidegger en rekke forelesninger som fremhever en tredje vei til å tre ut av den kontinuerlige selvfortapelse i de daglige gjøremål, nemlig kunsten. Det var disse forelesningene som femten år senere ble til verket «Kunstverkets opprinnelse», og det har hatt stor betydning for kunstdiskusjonen i de femti årene som har gått siden det ble publisert.

I og med at Heidegger holder fast ved en forståelse av kunsten som noe som skal lære oss noe om vår eksistens, får hans kunstfilosofiske avhandling lett noe avleggs over seg i våre dager. Den stiller seg på siden av, ja i motsetning til den kunstfilosofi som først og fremst orienterer seg ut fra samtidens kunst. Heidegger maner i stedet til ettertanke over hva kunsten kan være når den setter seg den oppgaven å undersøke værens-spørsmålet, og han er ikke særlig opptatt av hvorvidt kunsten er et uttrykk for samtiden eller ikke.

Det viktige spørsmålet for Heidegger er hvorvidt kunsten stiller seg på linje med tenkningen, og dermed i motsetning til vitenskapen og teknikken som han ser som vår tids dominerende makter. Den kunsten han er opptatt av, er den store kunsten, dvs. den kunsten som den tyske filosofen Hegel 150 år tidligere mente ga uttrykk for «det guddommelige, menneskets dypeste interesser, åndens mest omfattende sannheter», og ikke den kunst som den samme Hegel mente går som «en vennlig genius gjennom alle livets gjøremål og smykker

muntert alle ytre og indre omgivelser, og fordriver fritiden på en behagelig måte».

Dette låter kanskje fremmed for oss i dag. Kan Heideggers syn på kunst overhodet ha noe å fortelle oss i år 2000? Kan han fortelle oss hva som er god kunst og hva som er dårlig kunst? Antageligvis ikke. Men han kan allikevel si noe av interesse om disse tingene vi omgir oss med som vi ikke kaller forbruksvarer, og fortærer, og ikke kaller bruksting, og dermed forbruker, men som vi kaller kunst.

Utgangspunktet for en slik betraktning er at kunstverkene, i likhet med det meste av det vi omgir oss med, er verk. De er ting mennesket har tilvirket. Men hva er det så disse kunst-tingene kan brukes til? Ingenting. De er gjenstander mennesker har laget som motsetter seg bruk. Mens bruksting har en tendens til å bli usynlige i selve bruken, til å trekke seg tilbake i anvendelsen, er kunstverkene i besittelse av en gjenstridighet som gjør at de trer frem. De motsetter seg anvendelse og lar oss dermed ikke ubekymret passere forbi.

Når kunsten trer frem på den måten, er det ikke bare selve verket som blir synlig for oss, men hele den verden det inngår i - og vi som mennesker inngår i. Vår verden blir med ett synlig for oss. I «Kunstverkets opprinnelse» beskriver Heidegger dette i sin berømte analyse av van Goghs maleri av et par bondesko. I møte med dette maleriet av et par sko kan vi se noe som bondekona som benytter disse skoene ikke får øye på: «Arbeidsskrittene besvær stirrer ut av den mørke åpningen i skoens utgåtte indre. I skoene er den langsomme gange oppsamlet, der den vandrer gjennom de vidstrakte og ensartede furer på en åker hvor vinden blåser kaldt. På læret ligger jordens fuktighet og mørke. Under sålene glir markveiens ensomhet forbi mens kvelden faller på. Jordens tause tilrop lyder i skoene, den stillferdige gavmildhet i det modne korn og den uforklarte selvfornektelse i den øde vintermarken. Gjennom denne brukstingen, fottøyet, lyder den klageløse engstelse for brødetts sikkerhet, den ordløse gleden over at nøden er overstått, en beven overfor den forestående fødsel og en skjelving for døden som truer fra alle kanter.»

Bondekonens verden trer frem, og ut av den skyggen den befinner seg i mens hun er absorbert i denne verden. Dette er kunstens potensial.

Heidegger stiller seg kritisk til den moderne tanken om kunstens selvtilstrekkelighet. Der hvor den moderne estetikken mente at kunsten primært skulle forholde seg til seg selv, fremhever han et gammelt ideal om at kunsten må forholde seg til den omkringliggende verden. Men mens den antikke kunsten var opptatt av å etterligne det som viser seg for våre øyne, betoner Heidegger at kunsten kan hjelpe oss å se det vi vanligvis ser igjennom. Han fremhever at kunstens egenart ligger i at den kan sette mennesker i stand til å stoppe opp og dermed ha rom til å reflektere over sin verden. På den måten kan kunsten få oss til å se trekk ved vår egen eksistens som vi for det meste ikke legger merke til.

Heidegger kritiserer av den grunn den moderne kunstforståelsens tendens til å sette selve *opplevelsen* av kunst i sentrum. Ja, han går så langt som til å hevde at kunsten dør hvis den kun skal ha som oppgave å gi kjøppe opplevelser. Opplevelsen absorberer oss, snarere enn å stoppe oss. Dermed gir ikke kunsten noe rom for refleksjon. Med utgangspunkt i Heidegger kan selv de mest ekstreme samtidsuttrykkene fremstå som svært forutsigbare og uinteressante. Som alt annet vi omgir oss med, søker de kun å produsere opplevelser, snarere enn å gi forståelse og erfaring.

Artikkelen kan også leses på nett: <http://www.dagbladet.no/kultur/2000/12/03/231142.html>
Dagbladet © 2004